

SZEREK KÖZSÉG HELYTÖRTÉNETE*

RABB PÉTER**

Szerék község a Tiszántúlon, Hajdú-Bihar megye délnyugati szögletében található. A Sárrét, melyhez Szerék is tartozik, már a korai Árpádoktól kezdve folyamatosan lakott terület volt, s mint erősen vízjárta terület egyedi életteret biztosított lakói számára. Minthogy a föld művelése gyakorlatilag lehetetlen volt, az itt élők állattenyésztéssel és a „rétből éléssel”, tehát a gazdálkodás sokkal ősbibb változataival foglalkoztak, ezáltal kultúrájuk, művészetük is sok archaikus jegyet őrzött meg. Ez a gazdag vízvivilág a folyók szabályozása következtében elpusztult, de emléke még évtizedekkel később is élénken élt a hagyományokban, melyet a két világháború között több kutató is lejegyzett. Ennek a gazdag kultúrájú területnek és falunak helytörténetét kísérli meg e tanulmány feltárni.

Kulcsszavak: Szerék, Sárrét, történeti topográfia, helytörténet

SZEREK KÖZSÉG LEÍRÁSA

Szerék község a Tiszántúlon, Hajdú-Bihar megye délnyugati szögletében, Püspökladány, Sárrétudvari és Bátorfő szomszédságában található.

Lakosainak száma Hajdú-Bihar megye hivatalos népességnyelvántartása szerint 1679 fő,¹ határa 5604 hektár területű,² 94 hektáros belterületéhez egy lakott külterület, a 124 lakosú Hosszúhát kapcsolódik.³ Önálló alapfokú közigazgatással rendelkezik, polgármestere Győri Balázs, jegyzője megbízottként Bende Márton.⁴

* Az itt olvasható tanulmány a BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszékén folyó Műemlékvédelmi szakmérnök képzés „A történelem segédtudományai, Magyarország történeti topográfiája” elnevezésű tárgya keretében készült dolgozat bővített és átdolgozott változata. A dolgozat megírásához nyújtott segítségért, bátorító tanácsaiért Bak Borbála tanárnőnek tartozom köszönettel.

** Építész, egyetemi tanársegéd. BME Építésmérnöki Kar, Építészettörténeti és Műemléki Tanszék. 1111 Budapest, Műegyetem rkp. 3. K. II. 60. Tel.: 463-1330; fax: 463-1638; e-mail: rabbpeter@freemail.hu

¹ www.hbmo.hu

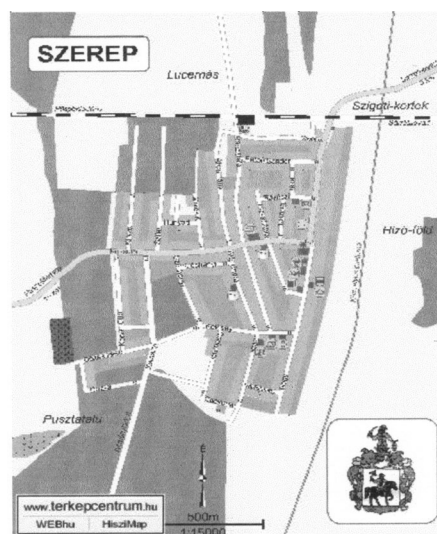
² Kozinfo.onkadat.asp.

³ Helységnevtár 1985. 392.

⁴ www.b-m.hu/onkormanyzat/Szerék

1. kép. Szerep belterülete a XIX. században a II. katonai fölmérés XLI/52. szelvényén

2. kép. Szerep jelenlegi belterülete az Interneten
(Térképcentrum 2001)

A polgármesteri hivatal és a 9 tagból álló képviselőtestület – egy 2001-es költségvetési adatbázis szerint – évente közel 150 millió forint költségvetéssel gazdálkodhat.⁵ Ebből az összegből – mely jórészt a személyi jövedelemadóból, a normatív állami támogatásból és kisebb részben a helyileg kivetett adókból származik – kell gondoskodni a község működéséről, biztosítani az egészségügyi, szociális ellátást, valamint az alapfokú oktatást.⁶

Alárendelt helyzetű település, mert bár saját önkormányzata van, a magasabb szintű közigazgatás igénybevételéhez a kistérség központjába, a Szereptől mintegy 12 kilométer távolságra lévő Püspökladányba kell utazni. Itt található az Önkormányiroda, a Rendőrkapitányság és a Tűzoltóparancsnokság is.⁷

Szerepnek van napköziotthonos óvodája, általános iskolája és nyugdíjas klubja, postahivatala és vasútállomása,⁸ két nagyobb boltja és gyógyszertára,⁹ kereskedelmi szálláshelye és üzemanyagtöltő állomása¹⁰ viszont nincsen.

⁵ Kozinfo.koltsegyetes.asp. 2001.

⁶ Kozinfo.koltsegyetes.asp.

⁷ Kozinfo.illetek.asp.

⁸ Kozinfo.intezmenyek.asp.

⁹ Kovács B. 1998. 27.

¹⁰ Kozinfo.onkadat.asp.

Szerep pontos népességi adatait nehéz megállapítani, mert még a hivatalos források is eltérő adatokat tartalmaznak. Az önkormányzati adatokat feldolgozó Közigazgatási Információs Adatbázis 1700 lakosról adott számot 2001-ben,¹¹ a megye hivatalos közigazgatási információs adatbázisa idei friss adatként 1679 lakost említ,¹² a Központi Statisztikai Hivatal 2001. január 1-jei állapotot tükröző kiadványa 1603 fős adatot közöl.¹³ A Belügyminisztérium önkormányzatokat ismertető internetes oldalain a megyei adatbázissal megegyező 1679 fős lakosságszámmal találkozunk.¹⁴

Az önkormányzati választási adatbázis a település teljes lakosságát nem említi, mindössze az 1117 választópolgárt. Közülük 700-an vettek részt az őszi választáson, ahol 22 független jelölt indult a képviselőtestület 9 helyéért.¹⁵ Érdekességgént említendő, hogy a korábbi polgármester, Kenéz Zoltán 2,11%-os eredményével még a képviselők közé sem került be.

A település népességi viszonyaira jellemző adatok közül említést érdemel a természetes szaporodás és fogyás közti pozitív különbség: héttel több kisgyermek született, mint ahányan az adott időszakban meghaltak. Ez a növekmény azonban nem képes ellensúlyozni az elvándorlás okozta 24 fős lakosságcsökkenést.¹⁶ A helyi cigányság 5 fős kisebbségi önkormányzattal rendelkezik, amelynek tagjait 12 független induló közül választották ki.¹⁷

Szerep háziorvosi körzete átfogja szinte az egész települést, közel 1700 lakosából 1685 egy körzetbe tartozik. Az óvoda kihasználtsága 108 százalékos, egy pedagógusra az óvodában 14, az általános iskolában 12 gyermek jut.¹⁸ Ide járnak a külterületi gyerekek is, akiket Hosszúhát tanyáról Boruzs Károly falugondnok fuvaroz, amint az az internetes bemutatkozásából kiderül.¹⁹

A településen a lakások 53%-ában van vezetékes telefon, 81%-ában pedig vezetékes ivóvíz, viszont egyáltalán nincs csatornahálózat, a belterületi utak csupán 54%-a kiépített,²⁰ a munkanélküliek száma 191.²¹ Számmottevő ipari üzeme nincsen, a beszámolók mindössze a kosárfonó háziipari szövetkezetet említik,²² illet-

¹¹ Kozinfo.onkadat.asp

¹² www.hbmo.hu/szerep

¹³ Helységnévkönyv 2001. 57.

¹⁴ www.b-m.hu/onkormanyzat/Szerep

¹⁵ www.valasztas.hu/Szerep

¹⁶ www.hbmo.hu/Szerep

¹⁷ www.valasztas.hu/Szerep

¹⁸ Kozinfo.natur.asp.

¹⁹ Boruzs K. 2001.

²⁰ Kozinfo.natur.asp.

²¹ www.hbmo.hu/Szerep

²² Sárréti túrautak 8/2. 3.

ve 24 egyéni vállalkozót,²³ akik leginkább a kereskedelemben és a szolgáltatóiparban tevékenykednek. Tizenhárom kiskereskedelmi egység található a községben, ebből 5 élelmiszerbolt, 1 pedig iparcikk üzlet; ruhaüzlet a településen nincsen.

A község határának nagyobb részét a SZERÁG nevű mezőgazdasági szövetkezet, mint a falu legnagyobb munkaadója műveli. Elsősorban búza, kukorica, árpa és napraforgó termesztésével foglalkoznak.²⁴

Szerep a környező településekhez, a 4 kilométerre lévő Sárrétudvarihoz, valamint a 12 kilométer távolságban található Püspökladányhoz, és rajtuk keresztül a külvilághoz közúton és vasúton kapcsolódik. A Püspökladány–Szeghalom szárnyvonalon, mely Ladánynál csatlakozik a Budapest–Cegléd–Szolnok–Debrecen fővonalhoz, naponta 7 járatpár közlekedik. Az utazás időtartama 3, illetve 20 perc. Budapest 1, illetve 2 átszállással érhető el, a menetidő 2 óra 31 perc és 4 óra 36 perc között váltakozik a vonatváltás számától és a közbenső várakozástól függően.²⁵ A község messzire látszó eleme az 1826–32 között épült református temploma.²⁶

SZEREPI KÖZSÉG KUTATÁSÁNAK TÖRTÉNETE

Szerepi község meglehetősen kevés kutató figyelmét keltette föl. Ezt egyrészt a település nagysága, a fontosabb központoktól, közlekedési és kereskedelmi útvonalaktól való nagy távolsága, több évszázados elzártsága, másrészt a fennmaradt adatok csekély száma, valamint időbeli rendezetlen elszórtasága magyarázza. A tudományos munkák legtöbbje egy korszak vizsgálata, vagy egy adott földrajzi terület, közigazgatási egység monografikus földolgozása során, a teljesség igénye miatt érinti, illetve említi Szerepet. Bár ezek a munkák nem kifejezetten Szerepi történetének kutatását tűzték ki célul, a kutatástörténet ismertetése során nem lehet figyelmen kívül hagyni ezeket, márcsak az egyéb konkrétumok csekély száma miatt sem.

A községünket is érintő – bár nem föltétlenül monografikus igényű – módszeres helytörténeti kutatás kezdete a XVIII. század közepére tehető, amikor párhuzamosan a *II. katonai fölmérés* több évtizedig tartó (1829–66)²⁷ munkájával sorra megindultak az egyes magyarországi tájegységeket a történeti topográfia szempontjainak figyelembevételével bemutató kutatások.

Ezek egyik csoportját alkották az egy adott korszakra koncentráló munkák, melyek közül a legnevezetesebb a Teleki József: *Hunyadiak kora Magyarországon*

²³ www.hbmo.hu/Szerepi

²⁴ Eastwest.hu

²⁵ ELVIRA 2001.

²⁶ Borovszky S. 1901. 152.; Genthon I. 1961. 275.

²⁷ Csentes L. 1980. mell.

című sorozatát folytató Csánki Dezső: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában* című munkája.²⁸ Ebben – az évtizedek során négy kötetesre nőtt anyagban – Szerep leírása, mint Bihar, illetve Békés vármegye része már az első kötetben, 1890-ben megjelent. Ennek a sorozatnak méltó folytatása volt Györffy György vállalkozása, mely az Árpád-kori Magyarország történeti földrajzának bemutatását tűzte ki célul. Szerep, mint a vizsgált időszakban békési település már az első, 1963-ban megjelent kötetben szerepelt.²⁹

Az előzőekben már említett, átfogó „történeti földrajzok” mellett, különösen a millenniumi készülődés lázában fokozódott az igény a regionális feldolgozások, megyei monográfiák iránt is. Ezt az igényt a XIX. század harmadik harmadától több sorozat is igyekezett kielégíteni. Ezek közül most természetesen csak a témánk szempontjából érdekes munkákat vesszük sorra.

Ezek közül az első az *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben* című nyolckötetes sorozat, melynek III., az Alföldet bemutató kötete 1893-ban jelent meg.³⁰ Ezt a sorozatot az úgynevezett millenniumi rejtett sorozat követte, *Magyarország vármegyéi és városai* címmel, 21 vármegyét és annak történetét feldolgozva. Szerep leírása ebben a sorozatban Karácsonyi János Békés megyét ismertető háromkötetes munkájában 1896-ban jelent meg.³¹ Mivel Szerep község csupán 1472-ig tartozott Békés megyéhez, utána Bihar megyéhez csatolták, ezért meg kell említeni Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai* című 24 kötetes sorozatát, melyben Szerep rendkívül gondos leírása a Bihar vármegyét ismertető kötetben 1901-ben jelent meg.³²

A helyrajzi, történeti földrajzi és lokális monográfiák mellett a XIX. és a XX. század fordulóján két új vizsgálati szempont is megjelent a tájegységek ismertetésében: a szociográfia és a néprajz, mint két új, egymással összefüggő tudomány.

Szerep és közvetlen környéke nemcsak rendkívül gazdag népi kultúrája miatt vonzotta a kutatókat, de a fent említett időszak meghatározó, sorsfordító tevékenysége: a Tisza és vele összefüggésben a Túr és a Berettyó folyó szabályozása is.³³ Ez a nagy természetátalakító munka magával hozta a korábbi életmód megsemmisülését, s az igényt e pusztuló kultúra maradványainak dokumentálására. Ennek a mentőakciónak két főszereplője Györffy István és Szűcs Sándor volt, akik számos tanulmányban, könyvben rögzítették hiteles szemtanúk beszámolóit a korabeli gazdálkodásról, életmódról, hiedelemvilágról.³⁴

²⁸ Bodor A. – Gazda I. 1984. 467.

²⁹ Györffy Gy. 1963. 514.

³⁰ Bodor A. – Gazda I. 1984. 467.

³¹ Karácsonyi J. 1896. I. köt.

³² Borovszky S. 1901. 152.

³³ Deák A. 1996., Goda 1984.

³⁴ Györffy I. 1909, 1922; Szűcs S. é. n., 1969, 1977.

Ugyancsak fontos adatokat tartalmaznak a helységnévtárak és a térképek is, összehasonlító elemzésük fontos támpontot adhat a település történetéhez. Ezek részletes ismertetése, elemzése külön fejezetben található.

A községben módszeres régészeti kutatás nem volt, csupán Mesterházy Károly végzett szondázó ásatást a Csonkatorony környékén, bencés monostor nyomait kutatva,³⁵ eredményeit azonban nem publikálta, azok a Nemzeti Múzeum adattárában találhatók.

Egyetlen monográfia született Szerep községről, Kovács Béla Sándor szerkesztésében *A világ közepe* címmel.³⁶ A rendkívül jól megírt munka számos olyan forrást, adatot tartalmaz – többek között a község XVIII. századi, ma a püspökladányi Karacs Ferenc Múzeumban őrzött jegyzőkönyveinek említésre érdemes részleteit –, melyek egyebütt nem szerepelnek. Munkám összeállításában leginkább erre az anyagra hagytam, külön köszönet illeti ezért az alkotókon kívül Ráczi Gizella szerepi tanárnőt, aki erre a monográfiára a figyelmemet fölhívta, és ismeretlenül is hozzám eljuttatta. Idősebb Gali Árpád munkáját³⁷ is meg kell említenem, amihez technikai okokból nem juthattam hozzá, de színvonalában az előbb említett monográfiához mérhető, hiszen abban is tevékeny résztvevő volt.

SZEREK KÖZSÉG ELNEVEZÉSE

A *Szerep*, pontosabban *Zerep* elnevezéssel a korai középkortól kezdve több értelemben is találkozunk, használták a községet körülvevő láp, a monostor és a hozzá kapcsolódó szolgálófalú megnevezésére egyaránt.

Anonymus a *Gesta Hungarorum* 28. részében említ egy „*Lutum Zerep*”, vagyis Szerep-mocsár nevű helyet,³⁸ melyet többen kapcsolatba hoznak a mai településsel,³⁹ illetve a szintén erre a területre lokalizálható *Szerepmonostorával*.⁴⁰

Maga a név pusztán személynévből keletkezhetett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév minden bizonnyal szláv eredetű, s az eredetileg „vad, bős, szilaj” jelentésű ószláv *szerep* jelző személynévi alkalmazásából eredeztethető.⁴¹

Talán egy korabeli birtokos, esetleg a monostor alapítója lehetett, akinek a neve átháramlott a monostorra, a mellette megtelepült szolgálófalura és a lásra is. Ez

³⁵ Mesterházy K. 1969.

³⁶ Kovács B. 1998.

³⁷ Gali Á. 1999.

³⁸ Pais D. – Györffy Gy. 1975. 104.

³⁹ Kovács B. 1998. 10., Pais D. – Györffy Gy. 1975. 166.

⁴⁰ Györffy Gy. 1963. 514.

⁴¹ Kiss L. 1988. 574.

utóbbit *Szerepként*, *Szerep-sárként* említették még a XVI. században is, s csak ezt követően terjedt el a *Sár*, *Sárrét*, *Sár rétje* elnevezés használata, kiszorítva teljesen a korábbi névalakot.⁴²

A MONOSTOR TÖRTÉNETE

A korabeli említések a Szerep megnevezés alatt három, egymással összefüggő, de mégis jól elhatárolható dolgot értek: a monostort, a falut és a lápot. Ehhez a tényhez alkalmazkodva vizsgálatunkat is ennek figyelembevételével, a három elemet különválasztva kell elvégeznünk.

A monostor első, biztos említése 1283-ból származik, amikor is a birtokos – talán a monostort is alapító – Zovárd nemzetség tagjai megosztottak két elhalt rokonuk birtokain, s ekkor rendelkeztek a Szent Györgyről nevezett szerepi monostor kegyuraságáról is.

Második, s egyben utolsó adatunk 1322-ből maradt fenn, amikor Budun fiai szerepmonostori birtokukat három részre osztották.⁴³

Ettől az időponttól kezdve többé nem hallunk a monostorról, ami kevésbé meglepő, ha tudjuk, hogy a falu népe a XVI. században a kálvini hitre tért, s meg is maradt abban mind a mai napig.⁴⁴

Mi az, ami e csekély adatsorból kikövetkeztethető? Az, hogy a monostor minden bizonnyal 1283-ban már létezett, és 1322-ben még működött. Ennyi, s nem több! Pontosan még az sem ismert, hogy miféle rend alapította a monostort, s vajon mikor.

Talán bencés apátság lehetett, ennek tartja F. Romhányi Beatrix⁴⁵ és Koszta László⁴⁶ is a magyar bencés monostorokat, illetve Dél-Magyarország egyházi rendszerét ismertető tanulmányában. Nem tartotta bencés alapításúnak viszont Sörös Pongrácz, aki pedig tizenhárom vaskos kötetben tárgyalta a Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend történetét. Noha az utolsó, XII/b. kötetet kifejezetten az „elenyészett benczés apátságok” ismertetésének szentelte, Szerepmonostort ez sem tartalmazza,⁴⁷ a váradi egyházmegyéből mindössze Meszes, Almás és Szent-János monostorát említette.⁴⁸

⁴² Kovács B. 10.; Györffy I. 1922. 24.

⁴³ Györffy Gy. 1963. 514.

⁴⁴ Kovács B. 1998. 12.

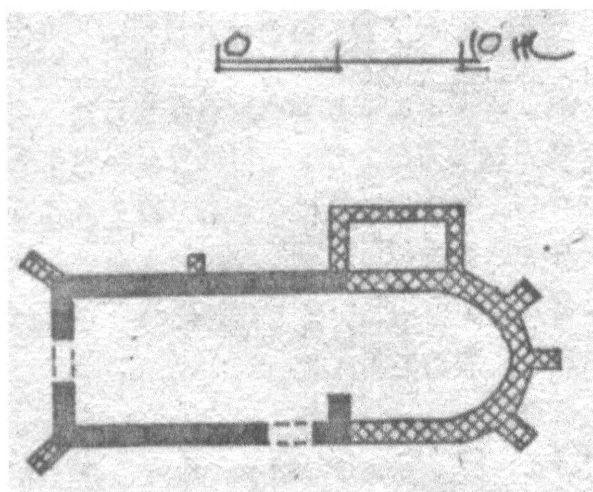
⁴⁵ F. Romhányi B. 2000. 65.

⁴⁶ Koszta L. 2000. 53.

⁴⁷ PRT XII./b. 1912.

⁴⁸ PRT XII./b. 1912.

3. kép. A szerepi templom feltárt alapfalai
(Rácz Zoltán rajza – Rácz Z. 1980. 10.)

Az alapítók kilétét illetően újabb adalékkal állt elő Rácz Zoltán, aki a Szerepen is ásató Mesterházy Károlyra hivatkozva fölvetette a bizánci kereszténység jelentős szerepét a környék korabeli egyházi életében,⁴⁹ hivatkozva a területünkön igen elterjedt Szent György kultuszra. Ez a föltételezés azonban jóval korábbra, talán a honfoglalás körüli időszakra teszi a monostor alapítását.

F. Romhányi Beatrix is az írott források keletkezésénél korábbra, az 1100-as évek elejére teszi az alapítást.⁵⁰ Határozottan nem ért egyet ezzel Koszta László, aki magának az egyházmegyei szervezetnek a kialakítását is inkább I. Endre idejére, mint korábbra teszi, a szerzetesség ennél korábbi megjelenését pedig kizártnak tartja,⁵¹ elsősorban a Vata-féle, éppen a vizsgált területen zajlott fölkelés körülményeire hivatkozva. Érvelését azzal támasztja alá, hogy amennyiben jelentős szerzetesi élet lett volna már a XI. század közepén a délnyugati országrészben, akkor a fölkelők egyház- és közigazgatásellenes indulatai őket sújtotta volna elsősorban, s nem Gellért püspököt, illetve Szolnok ispánt. A fölkeléssel kapcsolatos híradások viszont nem említenek bencés monostort a környéken. Ez persze nem jelenti azt, hogy valóban nem lettek volna szerzetesek ezen a területen. Bizonyosság erre Anonymus, aki anélkül járhatja végig a Szerep mocsár mellett, végig a Túr folyó mentén a Mén Marótot üldöző magyar sereget, hogy említést tenne az ekkor – az

⁴⁹ Rácz Z. 1983. 73.

⁵⁰ F. Romhányi B. 2000. 122.

⁵¹ Koszta L. 2000. 42.

írás születésének idejében – bizonyíthatóan működő, és az említett folyó partján álló Szerepmonostoráról. Érdekes módon egészíti ki az alapítással kapcsolatos problémakört egy, Vig Sámuel számadó juhász által elmesélt, s Szűcs Sándor által lejegyzett szerepi monda, mely a monostor életét egyértelműen a magyarok bejövetele előtti időre teszi, s alapítását „valami tótféle nép” itteni megtelepüléséhez köti.⁵²

Bárki is alapította a monostort, az biztos, hogy a mai Csonkatorony ennek része lehetett. Ezt őrizte meg a néphagyomány, de erre következtetett Györffy György,⁵³ és erre utaló nyomokat talált Mesterházy Károly is, akinek szondázó ásatása szerint a monostor temploma háromhajós volt.⁵⁴ Korábban a falu is itt, a monostor romjainál, a Csonkatorony közelében állt, s csak 1751-ben költözött át mai helyére.⁵⁵ Az elhagyott, egykori faluhelyet azóta Pusztafalunak nevezik. Bonyolultabbá teszi az azonosítást a falu monográfusának – sajnos forrásmegjelölés nélküli – megjegyzése, melyben arról tudósít, hogy a régészeti kutatások három Árpád-kori templom maradványait is föltárták a Hosszúhátra vivő út két oldalán.⁵⁶ Ez az adat vagy a Mesterházy-féle háromhajós templom félreértése lehet, vagy korábban lakott, azóta elpusztult falvak templomai lehettek. Szerep határában a dűlő- és tanya-nevek számos Árpád-kori település emlékét őrizték meg. Borovszky Samu ezek közül Kis-Bucsát, Gatály- és Kemény-pusztát említi, mint olyanokat, melyek 1458-ban, illetve Miksa király idejében még községek voltak.⁵⁷

Mint ahogy a születése és az élete, úgy a monostor pusztulása is a feledés homályába vész. F. Romhányi Beatrix szerint az 1322-es birtokosztozás azt mutatja, hogy az életképtelenné vált monostort feloszlatták vagy elhagyták.⁵⁸ A XIV. században a délkelet-magyarországi monostorok komoly gazdasági válságot éltek át,⁵⁹ talán ennek a recessziónak következményeként néptelenedett el a szerepi monostor is.

⁵² Szűcs S. 1977. 98–105.

⁵³ Györffy Gy. 1963. 514.

⁵⁴ F. Romhányi B. 2000. 65.

⁵⁵ Györffy I. 1922. 25.

⁵⁶ Kovács B. 1998. 11.

⁵⁷ Borovszky S. 1901. 152.

⁵⁸ F. Romhányi B. 2000. 65.

⁵⁹ Koszta L. 2000. 58.

A KÖZSÉG ÉS KÖZVETLEN KÖRNYEZETÉNEK TÖRTÉNETE

A *Zerep-mocsár*, vagy későbbi nevén *Sárrét*, melynek községünk is részét képezi, nevében is mutatja természetét, azt, hogy természetes gyűjtőmedenceként fogadta be az akkor még meg nem zabolázott Berettyó folyó és a Körösök vizét. Ez a gazdag növény- és állatvilágot tápláló terület az első időktől kezdve otthona lett a táplálékot és védelmet kereső embereknek.

4. kép. A II. katonai felmérés XLI/52. lapjának részlete

A HONFOGLALÁS ELŐTTI IDŐK

Területünkön az első kézzelfogható maradványait a *Körös-kultúra* (i.e. 5100–4500 k.), illetve a valamivel „fiatalabb” *Tiszai-kultúra* (i.e. 4500–3500 k.) hagyta maga után, ez utóbbi kultúra egyik telepét a Szereppel szomszédos Báránd határában tárták föl.⁶⁰ A korai rézkor legjelentősebb telepe Bihardancsháza mellett lehetett, de erre az időszakra tehető cserepeket Szerep határában, a *Balázsne dombjánál* és *Keményben* is találtak még a hatvanas években.⁶¹

A késői bronzkor népei közül területünkre a legnagyobb hatással a *Halomsíros-kultúra* (i.e. 1300–1100 k.) volt,⁶² hatalmas sírhalmaik, *kurgánjaik* ma is meghatározó elemei a környékbeli községeknek. Szerep határában a legutóbbi időkig két ilyen, a nép által „ördombként” számon tartott sírdomb is megmaradt, egészen a nyolcvanas évekig, amikor is a nagyobbikat régészeti föltárás során széthordták.⁶³ Korábban több is lehetett belőlük, mert a II. katonai felmérés 1858 táján Szerep, Sárrétudvari és Biharnagybajom határában tizenhármat (névtelen, Pap-, Köttös-, Kis hangás-, Barand-, Ökrös-, Balas-, Tikicsi-, Fél-, Dobki-, Görbe- és Békás-halmot) tüntet föl.

A Halomsíros-kultúra népét a bronzkori népmozgások során mások szorították ki, s csak a későbbi századok erődített földvárai biztosítottak némi nyugalmat a sűrű és erőszakos népmozgások során. Szerep környékén földvár nyomaira eddig nem akadtak.

A területünk első, etnikailag elkülöníthető lakosai a balkáni eredetű *illírek* és a *trákok* voltak (i.e. 754–500 k.), őket a *szkíták* (i.e. VIII. sz.) követték, akiket viszont a *dákok* (i.e. IV. sz.) váltottak föl.⁶⁴ A dák uralmat a *szarmata-jazig* törzsek törték meg a római birodalom *Dacia* tartományának megszervezése idején. Szarmata temetőket a környező települések – Püspökladány, Báránd és Kaba – közelében is föltártak, de jellegzetes korongolt kerámiáik töredékei Szerep határában is előkerültek. A szarmatákat legyőző germán *gepida* népesség nem hagyott említést érdemlő emlékeket maga után területünkön, annál inkább az őket 568-ban meghódító *avarok*, akiknek temetőjét Kaba és Báránd között tárták föl.⁶⁵

⁶⁰ Kalicz N. 1980. 71.; Kovács B. 1998. 6.

⁶¹ Kovács B. 1998. 6.

⁶² Kovács T. 1977. 80–81.

⁶³ Kovács B. 1998. 7.

⁶⁴ Dankó I. 1984. 2.

⁶⁵ Kovács B. 1998. 9.

IX–XIV. SZÁZAD

A honfoglaló magyarság a törzsi rendszer szerint települt meg a Kárpát-medencében. A Körös-közt bizonytalan források szerint *Ond* törzsének *Barsa* és *Csolt* (*Vatha*) nemzetsége szállta meg, később, különösen a peremterületeken más nemzetségek is megjelentek.⁶⁶ Ezek közé tartozott többek között északon a *Gutkeled* nem, délen pedig a *Hunt-Paznan* és a – községünk szempontjából legfontosabb – *Zovárd* nemzetség.

KÖZIGAZGATÁSI BEOSZTÁS

A terület közigazgatási- és birtokviszonyai a tatárjárás előtti időszakban – elsősorban a források szűkössége miatt – meglehetősen homályosak, még a pontos vármegyei hovatartozás is bizonytalan. Kezdetben, I. István uralkodása, a nagy „közigazgatási reform” első hulláma idején minden bizonnyal *Szerep* tágabb környezete *Bihar* vármegyéhez tartozott. A valószínűleg még István idejében, de legkésőbb 1067-ig – hiszen ekkor már a vármegye ispánjával találkozunk⁶⁷ – megalakult Bihar vármegye magában foglalta a későbbi *Békés vármegyét* is,⁶⁸ ez utóbbi kiszakadása az anyamegyéből legkorábban a XI. sz. közepén indulhatott meg, de e folyamat befejeződésére nem kerülhetett sor a XII. sz. elejénél korábban.⁶⁹

Szerep települést *Békés* megyeinek tartja – legalábbis az általa vizsgált időszakban – Györffy György, hivatkozva egy 1322-es birtokosztás jegyzőkönyvére, melyben *Budun* leszármazottai a falut *Békés* vármegyében lévőnek mondják.⁷⁰

Vélhetően ezt az adatot vette át Borovszky is, amikor a *Bihar* vármegyét bemutató kötetében *Szerep* községet a XVI. századig *Békés* vármegyéhez tartozónak nevezte.⁷¹

Mivel a község és közvetlen környezete egyrészt a nádrengeteg, másrészt a Berettyó és a Körösök által képzett természetes határ miatt inkább keletre *Bihar*, illetve észak-északkeletre a *Kunság* felé keresett és tartott fönn kapcsolatot, ez a megyei hovatartozás meglepő számomra. Kristó Gyula ezt az életszerűtlennek tűnő helyzetet az egyházi közigazgatásnak a világitól némileg elütő területi fölosztásával magyarázza. Véleménye szerint a hatalmas méretű *váradi egyházmegye* főesperességekre történő felosztása idézte elő a terület „átszorgolását”, amennyiben a

⁶⁶ Dankó I. 1984. 3.

⁶⁷ Kristó Gy. 1988. 475.

⁶⁸ Kristó Gy. 1994. 103.

⁶⁹ Kristó Gy. 1988. 480.

⁷⁰ Györffy Gy. 1963. 514.

⁷¹ Borovszky S. 1901. 152.

5. kép. Györffy György térképe Anonymus
Gestája alapján (részlet)
(Pais D. – Györffy Gy. 1975. 135.)

6. kép. Györffy György térképe Békés megye XIV. század előtti állapotáról (részlet)
(Györffy Gy. 1963. mell.)

Sárrét környékét a *Szeghalmi főesperesség* – s ezáltal Békés megye – alá rendelték. Ez a folyamat természetesen hosszú idő alatt játszódott le, hiszen a *Szeghalmi főesperességre* vonatkozó legkorábbi adat 1319-ből való.⁷²

A községünkre is vonatkoztatható első konkrét adat Anonymus *Gesta Hungarorum*-ában található, ahol a 28. részben Tas és Szabolcs Mén-Marót vezér üldözése során

nekiindulva lefelé jöttek egy Omsó-ér nevű víz mellett, s a Szerep-mocsárhoz [lutum Zerep] értek. Azután útjukat folytatva Szeghalomhoz jutottak; itt át akartak kelni a Körösön, hogy Mén-Marót ellen harcoljanak, de Mén-marót katonái odajöttek, s megakadályozták, hogy átkeljenek. Továbblovagoltak tehát, egy napra rá az apró halmoknál ütöttek táborn. Innen pedig a Túr folyó mentén a Tiszához értek, s a Dorogma-révnél átkeltek rajta. (Pais Dezső fordítása)⁷³

Szerep község szempontjából érdekes lenne annak a kérdésnek a fölvetése, hogy a névtelen jegyző miért nem említette sem a falut, sem a monostort, pedig, amennyiben valóban a Túr folyó partján haladt a magyar sereg, mindenképpen érintenie kellett Szerep falu helyét. A falu Túr-menti elhelyezkedését maga Györffy György is alátámasztotta Békés vármegyének XIV. század előtti állapotát bemutató térképén, ahol mind a monostor, mind a falu a Túr partján található.

⁷² Kristó Gy. 1988. 477.

⁷³ Pais D. – Györffy Gy. 1975. 104.

Területünket a *Szerep-mocsár* elnevezés mellett az Árpádok idején többször nevezték *Nagysárnak* is, ahol a mocsár, ingovány jelentésű sár szó egyértelműen utalt a hely természetére. Ebben a korban talán az egész területet értették alatta, később, párhuzamosan a Sárrét elnevezés térhódításával, a *Nagysárréten* egyre inkább a Körösöktől északra fekvő, döntően a Körösök és a Berettyó által táplált nagyobbik mocsarat értették, a kisebbiket, mely délkeletre feküdt, gyakran *Tordasára* néven emlegették.⁷⁴

A következő adat, mely egyben a falu első ismert okleveles említése is, 1219-ből való, s ebben három falubelit – a *Zovárd* nemzetség három emberét – lopással vádolnak.⁷⁵ Ez a nemzetség a krónikások szerint eredetét a honfoglaló ősökig vezeti vissza, Anonymus az ősapát Álmos vezér unokatestvérében, a népével Görögországba szakadt *Zuard* személyében találta meg, Kézai Simon szerint pedig *Lél* vezértől származnak. Kegyurai a falu határában egykor volt Szerepmonostorának, egyéb birtokaik Békés, Bihar és Esztergom megyében voltak. Falubeli hagyomány szerint a valódi ősz egy, az első Árpádok idején betelepült francia lovag lehetett, s ez lehet a magyarázata a faluban gyakori *Gali* és *Mile* családneveknek, melyek csak itt fordulnak elő.⁷⁶ A nemzetség tagjai az oklevelekben 1222-től szerepelnek, egyikük, Miklós fia Miklós 1267-ben lovászmester volt.⁷⁷ 1283-ban Thanch fia Fülöp és Mortun fia Lőrinc hagyatéki tárgyalásáról és a szerepi monostor kegyuraságáról értesülünk.⁷⁸

Magát a falut név szerint először a fent már említett 1219-ből való, a Váradi Regestrumban megőrzött oklevél nevezi meg.

A XV. századi Békés megye közigazgatási beosztásának ismeretében állíthatjuk, hogy Szerep ekkor még Békés megyéhez, annak is Sárréti járásához tartozott.⁷⁹ A járás területe ekkor Körösladány, Szeghalom, Torda, Csökmő, Barsa, Darvas, Orod, Cséff(a), Dancsháza, Pázmány, Gyármánülése, Nagy- és Kisgyarmat, Járomtelke, Kis- és Nagyharang, Ösvény, Bajom, *Szerep*, Bucsa, Ecseg, Kérsziget, Csuda-Balla, Ványa, Simasziget, Kiskároly, Balkány és Cséfány községekre terjedt ki. Ezek közül, mint szerepi határnevekkel, Ösvénnyel és Bucsával találkozunk a későbbiekben.

A XVI. századi békési településlistákban már sárréti falvak nem találhatók,⁸⁰ tehát a megyeváltásnak eddig az időpontig be kellett következnie. Karácsonyi János szerint ez még a XV. század vége előtt bekövetkezett, s magát az átlépést azzal

⁷⁴ Kristó Gy. 1994. 595.

⁷⁵ Györffy Gy. 1963. 514.

⁷⁶ Kovács B. 1998. 10.

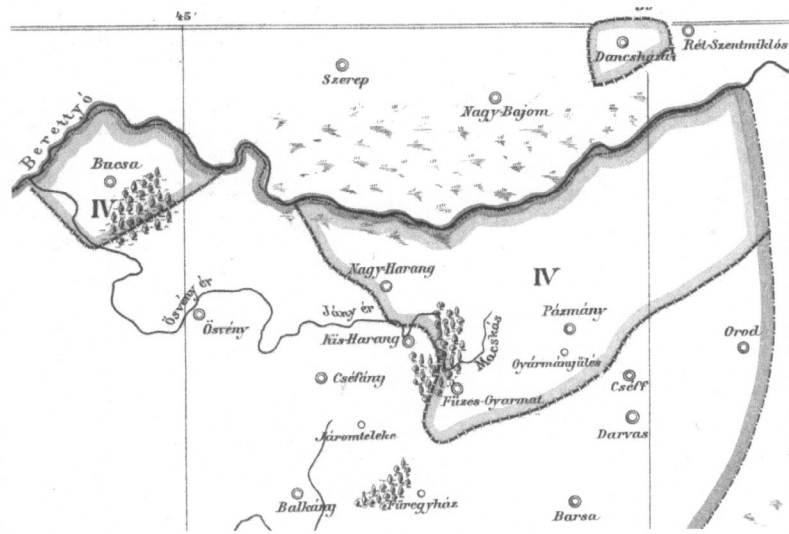
⁷⁷ Kristó Gy. 1994. 748.

⁷⁸ Györffy Gy. 1963. 514.

⁷⁹ Karácsonyi J. 1896. I. köt. 29–30.

⁸⁰ Csipes A. 1976. 16–21.

7. kép. Karácsonyi J. térképe Békés megye 1550. évi állapotáról (részlet)
(Karácsonyi J. 1896. I. köt. mell.)

magyarázza, hogy a Zsákay-család 1472 előtt elpártolt Békés megyétől, s magával vitte Biharba Szerepet, Rét-Szent-Miklóst és Ósvény helységet is.⁸¹

A Békés megye 1550-es évekbeli állapotát leíró és ábrázoló térképe már a megyéből elszakítva mutatja Szerepet. E térkép érdekessége, hogy a háborúságok és az összekuszált birtokviszonyok miatt a megye területe nem egybefüggő, hanem egymástól elszigetelt, sokszor egyetlen falu határára kiterjedő foltokból állt. Erre jó példa Dancsháza esete, mely Bihar megyébe ékelődve magányosan állott ekkor.

XVI–XVIII. SZÁZAD

Ebben az időszakban a népesség a környezeti adottságok miatt csak kis részben, és csak az önellátás szintjén foglalkozott földműveléssel, de nem volt jelentős az állattenyésztés sem. Az élelem, illetve a jövedelem megszerzésének fő forrása a halászat, vadászat, pákászat, a réti világ bőséges adományainak begyűjtése volt.

Föltételezhető, hogy az ekként élő és egyébként is bármikor a mocsárba visszahúzódó jobbágyok élete földművelő sorstársaikénál sokkal szabadabb lehetett, miként szabadabban szárnyalt a réti világot különös lényekkel benépesítő képzelete

⁸¹ Karácsonyi J. 1896. 25.

is. Ezt a réti világot csodálatosan mutatják be Szűcs Sándor és Györffy István művei.⁸²

A Sárrétje jó hely nekünk,
Ide azért telepedtünk,
Szerep, Udvari, Nagybajom,
Nagyrábé, Gyarmat, Szeghalom.
(népköltés)⁸³

A természeti környezet által biztosított védelem lehetővé tette, hogy a korábbi, sűrűbb, de aprófalvas településrendszer megőrződjék, s a tatárok, valamint a törökök dúlását kisebb pusztulással átvészelje területünk.

A XV. században a Zovárd nemzetség egyik tagja, az Izsákai család a birtokos, majd a Bersenyiek. A falu a XVI. század elején Bajoni Benedeké, róla leányágon Pászthóiné Bajoni Zsófiára szállt. Adománylevelük 1514-ben, a parasztháború idején elveszett, II. Lajos 1517-ben erősítette meg a családot itteni birtokában. A török hódoltság idején a környék élete szorosan kapcsolódott a bajomi (ma Bihar-nagybajom) várhoz. Különösen így volt ez azután, amikor Szapolyai János a Ferdinánd pártján maradt földesúrtól elkobozta és fejedelmi birtokká tette az itteni földeket, Báthory Gábor pedig a birtok jövedelmét átengedte Lónyai Farkas, bajomi várkapitánynak.⁸⁴ A vár török kézre kerülése után a szerepi lakosok is a törököknek adóztak.

A nagyobb veszedelmektől ezekben a zűrzavaros időszakokban is megóvta a falut a víz, a mocsár és a nádrengeteg. Egyetlen, akkor sorsdöntő esetről szól a forrás, amikor a települést kegyetlenül kirabolták a portyázó hadak, egy helybéli vezető segítségével. A feljegyzés szerint ekkor egy embert megöltek, 36 lovat elhajtottak.

A mohácsi vész után az egyházközség megszűnt a római katolikus egyházhoz tartozni, a hívek a kálvini református vallást vették fel. 1594 és 1597 között bizonyos Vári Péter közös lelkésze Szerep, Udvari és Báránd községeknek.

A török kiűzése után a Bánffy családé lett a birtok. Bánffy Farkas, és felesége, Bagossy Erzsébet ajándékozták a református egyházközségnek az azóta is féltve őrzött, 1735-ben készült, aranyozott ezüstkelyhet. 1791-ben a falut a Kelemen család kapja királyi adományként, s engedélyt kap, hogy a szerepi előnevet felvehesse.⁸⁵

1751-ben – tehát pontosan kétszázötven évvel ezelőtt – a falu eredeti helyéről, a Csonka torony környékéről a mai helyére költözött. Korábban ugyanis az áradó

⁸² Györffy I. 1922; Szűcs S. é. n., 1969, 1977.

⁸³ Szűcs S. 1977. 104.

⁸⁴ Kovács B. 1998. 12.

⁸⁵ Kovács B. 1998. 12.

Berettyó vize többször elöntötte a települést, az új terület pedig valamennyivel magasabban volt, kevésbé járta a víz. Ahogy Osváth Pál írja:

Szerepnek 1751 előtt nem volt kijáró útja a lápról, s ezért 1751-ben a mostani helyére telepítették. A sárréti falvak közt még az 50-es években is e határ volt a legvizesebb. 1851-ben a toronyból nézve a határt, abban a száraz szemmérték szerint 5–600 holdnál többre nem számíttatható, mert a község is csak mint tengeren egy kis sziget, úgy libegett a roppant víz között. Ekkor csupán Udvari felől egy másfél öl keskeny, mindkét oldalról buja náddal szegélyezett földtöltésen lehetett Szerepre bejutni.⁸⁶

Erre az időszakra tehető a Sárrét, mint kultúrtáji, néprajzi fogalom megjelenése, mely kiterjedtebb és összetettebb, mint egy mocsaras terület pusztá megnevezése.⁸⁷ Ez a különleges körülményeket teremtő környezet megkövetelte különleges foglalkozások létrejöttét. Ilyen a csikász, pákász, darvász, akiket Györffy István és Szűcs Sándor csak „rétes embereknek” nevez.⁸⁸

A terület gazdag növény- és állatvilága sokáig biztosította a jövedelemszerzés legegyszerűbb módját, a gyűjtögetést. Ahogy Havas Sándor írta:

pákászoknak a tősgyökeres sárréti magyar nép azon embereket nevezi, kik folytonosan a rétből élnek ... a pákász se nem szánt, se nem vet, se napszámba nem jár, hanem a kész után nyúl, vagyis pákászkodik.⁸⁹

E „kész után nyúló” mesterség tagjai igen nagy számban lehettek Szerepen is, mert egy Füzesgyarmat és Szerep között 1799-ben lefolyt határperben a kihallgatott 32 tanú közül 13 pákásznak mondta magát.⁹⁰ Ez az arány persze ne tévesszen meg senkit, hiszen ki más is tudta volna a határjelek pontos helyét, mint az, aki állandóan a határban élt. Más határperben is érintett volt Szerep. Két évvel a fenti esetet megelőzően Püspökladány és Szerep egy határrész neve miatt ment perre. Előbbiek azt állították róla, hogy Batonyás a neve, az utóbbiak pedig, hogy Nagy-Gödényes. Ha tudták volna, hogy mindkét név ugyanazt jelenti, és a rétből gyakori nagytestű, tohonya vizimadár, a pelikánra utal, peren kívül is megegyezhettek volna egymással.⁹¹

A XVIII. század végén Szerep önálló község, birtokosa Kelemen János. Házainak száma 64, bennük összesen 78 háztartással, 449 lakossal. A katolikus leány-

⁸⁶ Györffy I. 1922. 25.

⁸⁷ Kósa L. – Filep A. 1983. 164.

⁸⁸ Györffy I. 1922. 24–47.

⁸⁹ Havas S. 1858.

⁹⁰ Paládi-Kovács A. 2001. 16.

⁹¹ Györffy I. 1922. 29.

8. kép. Az I. katonai fölmérés XXII/22. sz. szelvényének részlete

egyháza a nagyvárad püspökség sárréti esperességének bárándi egyházához, református temploma a tiszántúli református egyházkerülethez tartozik. A településhez Bucsa-, Nagy-Gatály és Kis-Gatály puszták tartoznak.⁹²

Ennek az időszaknak a képét ábrázolja „művészi megformálással” az 1782–85. között készült I. katonai fölmérés, melynek XXII/22. számú szelvénye mutatja Szerép környékét,⁹³ melynek felmérésére 1783-ban került sor. A fönti térképlap alapján Györffy István azt a következtetést vonta le, hogy

Szerép nem kertes. A lapot a Berettyó mocsarai foglalják el. Gyarmat határában a Berettyó mocsaraitól körülvevett nagy szigeten (Nagy Hortobágy-, Csuka-, Telek-, Görbe-sziget, Töviskecskés) 10 szállás látható 2–3 épülettel, délkeletre a Cséfán szigeten és a Kecskés-hátnál ismét találunk 2–3 szállást. Ványán a Doszta halomtól délnyugatra is van egy szállás.⁹⁴

Ez az idézet arra figyelmeztet, hogy a *puszta* név korszakunkban egyáltalán nem volt azonos jelentésű a kihalt, kopár szóval, jelenthetett szállást, gyéren lakott, művelt területet, tanyát is. E szerint a korábban sűrűn benépesült terület községeinek egy része vagy elnéptelenedett, vagy csupán néhány házból álló tanyává, szállássá zsugorodott, többnyire újrafoglalással. Az új telepések – esetleg a korábban elme-

⁹² Helységnévtár 1808. 42–43.

⁹³ Csendes L. 1980. mell.

⁹⁴ Györffy I. 1943. 103.

nekült visszaköltözők – megőrizték az előző település nevét, de egészében föl-
éleszteni nem tudták. Ez az elnéptelenedési, „pusztásodási” folyamat egyébként
nem írható kizárólag a háborús pusztítások számlájára. Ezek legfőljebb meggyor-
sították a már a XIV. században megindult, s elsősorban gazdasági okokra vissza-
vezethető település-átrendeződési folyamatot, melynek eredményeképpen az élet-
képtelen falvak elpusztultak, míg az előnyösebb helyzetben lévők erőre kaptak.

A leírás elején említett kertesség a település szerkezetére utal. Györffy István
kertesnek a megosztott belterülettel rendelkező, ún. ólaskertes települést nevezte.
Szerep határának mérete és annak használati módja miatt sem lehetett kertes, azaz
osztott belsőségű, ennek kialakulását a nagyjából 9 ezer kat. holdas határa nem tet-
te lehetővé. A Sárret kertes települései mind jóval nagyobb határral rendelkeztek,
mint például Komádi vagy Berettyóújfalu, amelyeknek egyenként nagyjából 29
ezer kat. hold volt a határa.⁹⁵

Maga a térképlap azért érdekes számunkra, mert amellet, hogy három halom, a
Temető-, Oőr- és a *Seud-halom* nevét megőrizte, ábrázol egy *alte kirchennek* neve-
zett helyet, mely minden bizonnyal az egykori monostor romjaival azonos.

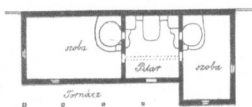
A XVIII. század végi gabonakonjunktúra a terület növénytermesztésre való al-
kalmatlansága miatt elkerülte a községet, lakói jobbára szegények maradtak. En-
nek ellenére 1826–32 között új templomot is építettek az áttelepüléskor emelt ide-
iglenes, vert falú helyett; ez az új, a ma is használt templom, bár azóta többször is
átépítették. Ugyanebben az időben emeltetett kastélyt a falu déli részén, nagyjából
a mai Jókai, Vörösmarty, Csokonai utcák helyén Kelemen János. Ennek és a körü-
lötte lévő parknak a rajzolata világosan kivehető a II. katonai fölmérés szerepi lap-
ján.

A falu közigazgatásilag és valószínűleg földrajzilag is két részre oszlott. Külön
önkormányzattal rendelkezett az úgynevezett nemesi közösség és a nemtelenek
alkotta falu. A nemesek maguk is paraszti szinten és módon éltek, de kiváltságaikra
nagyon büszke kisnemesek voltak. Tulajdonképpen 6 család alkotta a kommu-
nitást, mindössze ennyiféle név fordul elő körükben: Mile, Hízó, Oláh, Gali és a
később beköltözött Jeney, illetve Tarcsi családok. A község vezetője, a hadnagy
egy kivételtől eltekintve mindig a tőzsgyökeres Milék (27) vagy Hízók (12 alka-
lommal) közül került ki. A közösség sokban sérült és hiányos protocollumát,
vagyis jegyzőkönyveit a püspökladányi Karacs Ferenc Múzeum őrzi.⁹⁶

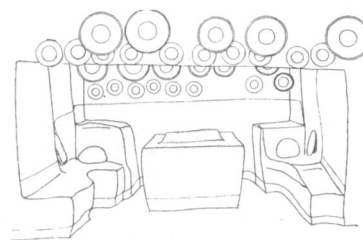
A XVIII. században született meg az a már nyomaiban általunk is ismert népi
kultúra, amelyet még a lép, pontosabban a lép által biztosított körülmények hatá-
roztak meg. Ez kiterjedt mind az életmódra, szokásokra, a gazdálkodás módjára és
az építkezésre is.

⁹⁵ Novák L. 1986. 91.

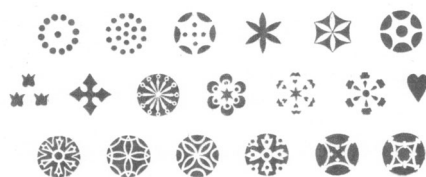
⁹⁶ Kovács B. 1998. 13.

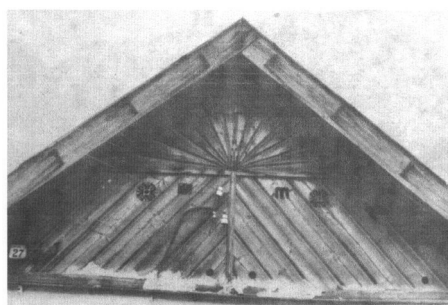
9. kép. Sárreți ház Bihartordáról
(Györffy I. 1909. 1. 36.)

10. kép. A bihartordai ház tűzhelye
(Györffy I. 1909. 2. 71.)

11. kép. Oromdíszek Püspökladányból
(Györffy I. 1909. 1. 38.)

12. kép. Püspökladányi oromzat
(Varga Gy. 1989. 32. kép)

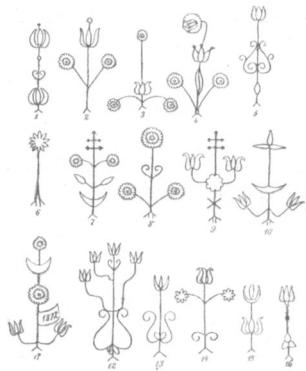
A Szerepen élők a rétből és a rétből éltek. Épületeikre is ez volt jellemző. Leginkább favázás, tapasztottfalú épületekben laktak, ahol az agyagot tartó réteg gyakran nem fűzfavesszőből, hanem nádból készült. Ebből az öles réti nádból készült szinte minden, a tető héjazata, sőt gyakran még a kerítés is. Csupán arra kellett ügyelni, hogy télen a meleg szoba tövében ki ne hajtson a nádcsíra. A lakóépületek leginkább tornáccal épültek, gyakran páros oszlopokkal. A tetőidomon kevéssé alkalmazták a kontyolást – ezt a környéken kanfarnak nevezik –, ha lehetett, deszkából készült oromfallal zárták le a tetőt, amit mindig áttört díszekkel és oromrózsákkal díszítettek.

A környék népi építészetének legjelentősebb bűvára Györffy István volt, aki több munkájában⁹⁷ is beszámolt erről a területről. Ma elsősorban Dám László és Varga Gyula kutatja e vidék népi építészetét.⁹⁸

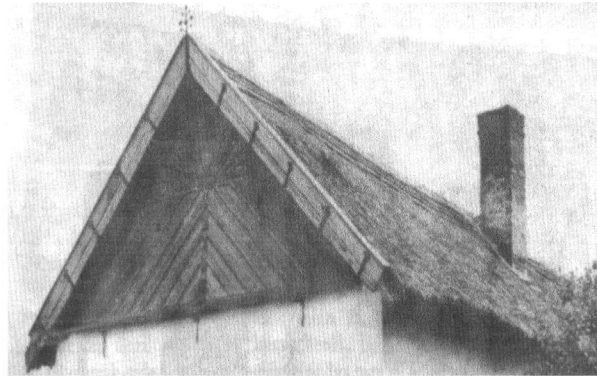
⁹⁷ Györffy I. 1909.

⁹⁸ Dám L. 1975, 1979; Varga Gy. 1989. 71–86.

13. kép. Oromvirágok
(Györfly I. 1909. 1. 38.)

14. kép. Bárándi ház oromzata oromvirággal
(Varga Gy.. 1989. 31. kép)

XIX. SZÁZAD

A XIX. század legelejének állapotát mutatja be Lipszky János csodálatos térképe, amelynek 43. oszlopában, középtájt látható a *Paludes Sár Réttye* és tőle kissé keletre maga Szerep község is.

15. kép. Lipszky János térképének részlete

Lipszky János térképéhez statisztikai lapokat is mellékel. Ezeken Szerep a Sár-Réti (Sár-Rétiensis) járás tagja, ahol 1 város, 4 mezőváros, 43 falu és 54 puszt, illetve szállás található.⁹⁹ A térképen, a *Paludes Sár Rétye* mellett található Szerep, tőle dél-délnyugati irányban két egykori település, *Bucsa* és *Ösvény* láthatók, ekkor már praediumként, azaz pusztaként ábrázolva. Ezek a későbbi évtizedekben beolvadtak Szerep határába.

A század legfontosabb tevékenysége, mely egyben a környék teljes átforgatásával járt együtt, a Tisza és vízrendszerének szabályozása volt, s ez a munka szükségképpen kiterjedt a Körösök és a Berettyó területére. Ezek a folyók ugyanis az Alföld keleti peremén lévő hegységekből (Réz-hegység, Meszes, Bihar-hegység, Erdélyi érhegység, Zarándi-hegység), mint közel 28 ezer négyzetkilométer kiterjedésű vízgyűjtő területéről hatalmas mennyiségű vizet szállítanak a Tiszába.¹⁰⁰ Mielőtt azonban beletorkollanak, át kell haladniuk az Alföld egyik legmélyebben fekvő medencéjén, amely természetes tározóként a szállított víz nagyobb részét magában tartja. Az ekként kialakult lápos, mocsaras területet nevezték Sár-rétnek. Maga a Sár-rét két elkülönült részből állt. Az északabbra fekvőt, melyet a Berettyó és a Körösök táplálnak, s Biharnagybajom, Szerep, Sár-rétudvari, Nagyrábé, Füzesgyarmat, Szeghalom, Dévaványa, Karcag, Kisújszállás, Túrkeve, Vértessomló és Nagykereki községeket érinti, *Nagysár-rétnek* vagy *Berettyó Sár-rétjének* nevezték. A *Kissár-rét* ettől délkeletre Csökmő, Vésztő, Komádi határában volt, s zömében a Sebes Körös látta el vízzel.¹⁰¹ Ezt a hatalmas kiterjedésű mocsárvilágot azonban nemcsak a természetes vízfolyások táplálták, hanem a mesterséges építésű gátak, duzzasztók által visszatartott víz is. Mind a malomárkok, mind a védekezési célokból földduzzasztott mesterséges csatornák bővítették a mocsár területét, és sajnos növelték az árvizek pusztítását, visszatartva az áradást. E pusztító árvizek kártétele már a XIX. század elején beavatkozásra ösztönözte az udvart, hiszen 1802-ben báró Vay Miklós személyében királyi biztost neveztek ki a Körösök szabályozására. A térképészeti munkákban 1818–23. között segédmérnöként Vásárhelyi Pál is részt vett.¹⁰²

Ez a munka alapozta meg a Körösök szabályozásának jövőjét, mely – többek között a vármegyék ellenállása miatt – csak az 1844–45. évi árvizeket követő rémület következtében indulhatott újra. 1845-ben létrejött gyulai székhellyel a Körös Szabályozási Társulat, amely csatlakozott az egy évvel ezt követően megalakult Tiszavölgyi Társulathoz.

A vízszabályozási munkák során, melyek egészen az 1890-es évekig tartottak, a Berettyó folyót Bakonszeg és a Sebes-Körös között 188 kilométer hosszú mester-

⁹⁹ Helységnévtár 1808.

¹⁰⁰ Goda P. 1984. 1.

¹⁰¹ Kósa L. – Filep A. 1983. 164–165.

¹⁰² Goda P. 1984. 3.

16. kép. Vásárhelyi Pál térképe a Tisza vízrendszerezének szabályozásához 1846-ból (részlet) – (Deák A. 1996. mell.)

17. kép. A Sárret geomorfológiája (részlet) – jól láthatók a korábbi vízfolyások görbületei

séges csatornába vezették, az Ős-Berettyó alsó szakaszát (Hortobágy–Berettyó-főcsatorna) zsilippel választották el a Hármasköröstől. A Sebes-Körösön 12 átmetszést, 40 km hosszú új medret építettek, a Fekete-Körösön 71 átvágás készült, a Fehér-Köröst pedig 19 km hosszban mesterséges mederbe kényszerítették.¹⁰³ Ez a hatalmas munka együtt járt a táj, a természeti környezet teljes megváltozásával, az eddig megszokott réti gazdálkodás, életmód és kultúra rohamos eltűnésével. Szerep területét is vízmentesítették, határában pedig megindult a szántóföldi növénytermesztés, most már nem az önfönntartás szintjén, mint ezt megelőzően, hanem – a közlekedési viszonyok javultával – távoli piacokra termelve. A határ nagyobb része a nagybirtokosok kezén volt, a falu lakosságának alig egytizede tudott a maradék földterületen megélni birtoka megmunkálásából, a többiek az uradalomban béresként, cselédként dolgoztak, a férfiak kubikusnak álltak.¹⁰⁴

Ennek az időszaknak másik jelentős eseménye a vasút – előbb a Cegléd–Szolnok–Püspökladány–Nagyvárad fővonal, majd a Püspökladány–Szerep–Szeghalom–Vésztő szárnyvonal – megnyitása, amelynek folyamata a fönti térképeken is nyomon követhető. A Hátsek-féle térkép azért is érdekes a számunkra, mert ezen Szerep a 10. számmal jelölt, Bárándi járás része. Ez a közigazgatási egység sehol másutt, sem korábban, sem később nem szerepel, így nehéz eldönteni, hogy valós adattal van-e dolgunk, vagy pusztán tévedésről van szó. Mellette, alig húsz évvel későbből származó térképen ugyanezen területtel már ismét a Sárreti járással találkozunk.

¹⁰³ Goda P. 1984. 5.

¹⁰⁴ Kovács B. 1998. 16.

18. kép. Hátsek Ignác térképének részlete 1880-ból (Hátsek I. 1880. XLII.)

1849 után – vélhetően a Kelemenek rebellis magatartása miatt – gróf Korniss Károly lett az új birtokos. Az ő nevéhez köthető a Püspökladány–Szeghalom közötti vasúti szárnyvonal nyomvonalának Szerep számára előnyös megváltoztatása. Szerepi birtokát nem közvetlenül irányította, hanem bérlőkkel – Grósz Zsigmondot és fiát, Bélát őrizte meg az emlékezet – műveltette meg. Az 1881. évi parlamenti választáson kormánypárti jelöltként annyira kiköltekezett, hogy birtokát el kellett adnia. 1906-os távozásakor búcsúzó gesztusként a tulajdonában lévő kocsmát – a nádtetős falu egyetlen cseréppel fedett épületét – a községnek adományozta. A birtokot a Római Katolikus Vallásalap vásárolta meg. A kastélyt később lebontották, a parkot pedig kiarcellázták lakótelkeknek.¹⁰⁵

Ebben az időben két nagy gazdaság gazdálkodott a falu ekkor 7735 kh (4450 ha) nagyságú határában, a Zódonyi és a Hosszúháti. Mindkettő országos hírre tett szert főleg cukorrépa-termesztési eredményeivel. A gazdálkodásra a jó szervezethez és a nagyfokú gépesítettség volt jellemző, hiszen gőzeket alkalmaztak, s a majorokat mezei vasút kötötte össze.¹⁰⁶ A harmadik gazdasági központ Gátályon

¹⁰⁵ Kovács B. 1998. 14.

¹⁰⁶ Kovács B. 1998. 34–35.

volt, itt és Nagykaszálón gróf Bánffy Miklós birtokolt. (Gatályi kastélyát a második világháborút követően lebontották.)

A XIX. század végén Szerep nagyközség, lakói református magyarok. Házainak száma 266, lakosaié 1895-ben, az ekkori Helységnévtár adatai szerint 2159, 1901-ben pedig 2026. Van postája és postatakarékpénztára, távírója és távbeszélője, vasútállomása, református anyaegyháza, római katolikus, görög katolikus, keleti görög és izraelita leányegyháza Báránd, Hosszúpályi, Zsáka, illetve Udvari központtal. A településhez tartozik Hosszúhát-, Kistanya-, Középér-, Kemény-, Ösvénytő-, Mátézug-, Kis-Bucsa-, Gatály- és Nagy-Kaszálló pusztá, határának területe 9708 kh, vagyis 5586 hektár. Törvényszéki központja Nagyvárad, járásbíró-sága és adóhivatala Berettyóújfaluban van. A hadkiegészítő kerület száma 37., a honvéd ezred és a honvéd kiegészítő parancsnokság száma III., a népfölkelési járás száma pedig 8.¹⁰⁷ Borovszky leírása a fenti adatokat még kiegészíti Hamvas-, Cserepes-Zátony- és kis-Zátony pusztákkal.¹⁰⁸ Ezek közül Kis-Bucsát és Gatály-, valamint Kemény-pusztákat, mint egykor volt községeket tartották ekkor még számon, bár korábbi leírások tanúsága alapján Ösvénytő is valaha önálló település lehetett.¹⁰⁹

XX. SZÁZAD

E század további változásokat hozott a falu életében. Nem a két világháború pusztítására gondolok elsősorban, hiszen azt viszonylag kis károkkal átvészelte a falu, az elsőnek 93, a másodiknak 74 falubeli áldozata volt.¹¹⁰ Sokkal nagyobb változást jelentett a birtokviszonyok átalakulása. Ez a folyamat az első világháború után, a vitézi telkek kiparcellázásával kezdődött. Ekkor a Bánffy-birtokhoz tartozó, a Csicsó csatorna mentén fekvő 280 kh-nyi területből két vitézi telket hasítottak ki összesen 30 kh nagyságban,¹¹¹ a többit „az udvariaknak felosztották”. Udvari alatt a szomszédos falut, Szerep nagy vetélytársát, Sárrétudvarit kell érteni.

A következő lépés a birtokviszonyok megváltoztatására az 1922. évi, Nagyatádi Szabó István nevéhez köthető földreform volt, mely a zsellérek sorsán kisbirtokok létrehozásával igyekezett javítani. A kezdetben meghirdetett hatholdas birtokok mérete azonban rövidesen három, illetve két és fél holdra csökkent, ráadásul a határ legértéktelebb részén osztották ki ezeket. A birtokok kis mérete, a földek

¹⁰⁷ Helységnévtár 1895. 618.

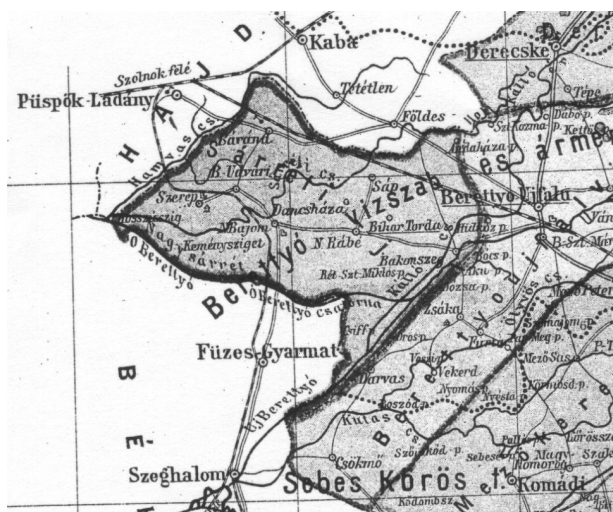
¹⁰⁸ Borovszky 1901. 152.

¹⁰⁹ Karácsonyi J. 1896. 29.

¹¹⁰ Kovács B. 1998. 63–64., 66–67.

¹¹¹ Kovács B. 1998. 36.

19. kép. Borovszky Samu térképe 1901-ből (részlet)

silány minősége és a megműveléshez szükséges eszközök, állatok hiánya oda vezetett, hogy a szegényebbek földjeit a tehetősebbek – többek között a vitézi birtokok tulajdonosai – fölvásárolták.

A 30-as években a falu határának 86%-a nagybirtok volt, a maradék 14%-on pedig közel 200 család osztozott.¹¹² A községháza udvarán a nincstelenek számára ínségkonyhát kellett fölállítani!

A második világháborút követően ismét földosztással igyekeztek a birtokviszonyok aránytalanságán változtatni. Szerepen ekkor mintegy 4000 kh földet mértek ki a korábbi zsellérek, szegényparasztek számára. Ez a földosztás sem járt sérelmek nélkül. A kiosztott terület nagysága a családok nagyságától függően 2 és 12 hold között változott, a kommunista pártcsoporthoz vezetői azonban a családjuktól függetlenül 15–20 holdat kaptak. Ráadásul a szomszédos Sárrétudvari szegénységnek is a szerepi határból kellett parcellákat kihasítani, mert ott nem volt kiterjedt nagybirtok,¹¹³ s – ahogy a falu monográfusa visszafogottan fogalmaz – „ez pedig nem tett jót a két falu egyébként sem felhőtlen viszonyának”. Ez az időszak az új lehetőségek és az újrakezdés lehetősége mellett az esztelen pusztítás és rombolás szemtanúja is volt.

Az első termelőszövetkezet, a „Szabadság” 1949-ben, zömében szegényparaszti tagokkal alakult, első elnöke Mester Gyula volt. Ezt három évre rá követte az

¹¹² Kovács B. 1998. 18.

¹¹³ Kovács B. 1998. 18.

„Alkotmány”, mely még alakulása évében egyesült a „Szabadsággal”. Új nevük „Petőfi” lett, tagjaik száma 130-ra nőtt.

Szintén ekkor, 1952-ben alakult a zsellérekkel közösködni nem akaró középparasztok szövetkezete, a „Kossuth”.¹¹⁴ A „mezőgazdaság szocialista átszervezése” elnevezésű program keretében az időközben szétszéledt korábbi téeszkek helyett 1957 februárjában – még azon melegében – új termelőszövetkezet alakult Ösvéntő (Ösvénytő?) központtal, 300 hold területen, „Előre” néven. Ezt egy évvel később Középér központtal, 11 taggal és 110 holdas területtel az „Új tavasz” követte. Egy, 1959-ben a Községi Mezőgazdasági Fejlesztési Bizottság által elfogadott „*távlati és egyévi fejlesztési terv*” szerint ekkor a falu határában 3030 holdon működött az állami gazdaság, 900 holdat műveltek a szövetkezetek, 1250 hold volt középparasztoké, 1900 hold kisparasztoké, s 12 holdnyi birtoka volt a kulákságnak.¹¹⁵

A helyi téeszkek a hatvanas évek elején „Bocskai” néven egyesültek egymással, majd ezt összevonták a járási pártbizottság javaslatára a jóval kevesebb földdel rendelkező ladányi „Zöld mező”-vel, természetesen ladányi vezetés alatt.¹¹⁶

Az eddig legalább alapfokon önálló községre súlyos csapást jelentett az 1970-ben megszületett *Középtávú Fejlesztési Terv*, mert az Szerepet – nomen est omen – a szerepkör nélküli, vagyis az elsorvasztásra ítélt települések közé sorolta.

A tanácsot összevonták, s központját áthelyezték Sárrétudvariba, az ÁFÉSZ és a Takarékszövetkezet központja Biharnagybajomba került. Ennek eredményeképpen 1970 és 80 között 2400-ról 1600 főre apadt a társközségi „rangú” Szerep lakossága,¹¹⁷ 1984-ben pedig már csak 1440 lakosa volt.¹¹⁸ Sorra néptelenedtek el a lakott külterületek, puszták is. Emlékezzünk vissza, hogy Borovszky Samu még 12 pusztát ismert a századfordulón, 1967-ben is még 6 szerepel a statisztikákban,¹¹⁹ ezek közül ma már csak egy, Hosszúhát-tanya lakott. Ennek lakossága is folyamatosan csökken, hiszen míg 1967-ben is még 381-en (!) lakták, addig 1985-ben már csak 127-en éltek itt, jelenleg pedig mindössze 84 lakosról tudunk.¹²⁰

A korábbi alárendeltségi viszony mit sem változott, Szerep mindvégig alárendelt szerepet töltött be a környék településeinek hierarchiájában. Változhatott ugyan az alárendeltség fajtája, megnevezése (járás, nagyközségkörnyék, kistérség), illetve a feljebbvaló, irányító település neve, a viszony és a belőle fakadó hátrányok állandóak voltak.

¹¹⁴ Kovács B. 1998. 20.

¹¹⁵ Kovács B. 1998. 22.

¹¹⁶ Kovács B. 1998. 25.

¹¹⁷ Kovács B. 1998. 26.

¹¹⁸ Helységnévtár 1985. 392.

¹¹⁹ Helységnévtár 1967. 601.

¹²⁰ Boruzs K. 2001.

A rendszerváltozás óta a falu mintha lábra kapni látszana. Noha továbbra is alárendelt település maradt, saját önkormányzatát visszaszerezte, sőt belső önkormányzatot is szervezett cigány lakosai számára¹²¹ s mintha hosszú távon a lakosság száma is stabilizálódna. Megállni látszik a korábbi évtizedek tömeges elvándorlása, a népességszám nagyjából a negyedszázaddal korábbi szinten stabilizálódott. Ennek talán a rövidtávú népességmozgás enyhén negatív adata – egy esztendő alatt 17-tel csökkent a lakosság lélekszáma – sem mond ellent. Megváltozott a munkabajárás rendszere is, egyre többen otthon, saját településükön dolgoznak, s megjelentek a Püspökladányból, Sárrétudvariból Szerepre bejáró dolgozók is, bár ezeknek az ún. „kijáróknak” közel fele szerepi származású.

Szerep lélekszámát, gazdasági erejét, helyzetét tekintve nem tartozik a jelentős települések közé. Nincs ipara, viágraszóló terméseredményeiről híres mezőgazdasági termelőüzeme, amiről elhíresült volna, nincsen messzeföldön híres szülötte, aki ismertté tette volna. Messzi régmúltba nyúló, akár regényesnek is mondható története azonban mindenképp méltó a figyelemre, s talán a kedves olvasó sem tartja hiábavalónak ezen események fenti rövid felidézését.

¹²¹ Helységnévtár 2001. 160.

Térképek adatai

Év	Térkép megnevezése, szelvénye	Közigazgatás megye, járás	Kapcsolódó település, szállás, tanya, pusztá	Domborzat, vízrajz					Megjegyzés
				út	folyó, ér, csatorna	láp	sziget	halom	
XIV. sz. előtt	Györfly I.	Békés megye Szeghalmi főesperesség	Kemény, Bucsa, Ósvény-Enyed		Túr folyó	Nagysár (Szerep)			Szeremonos-tora
1550.	Karácsonyi J.	Bihar vármegye			Berettyó folyó Ósvény ér				Bucs, mint önálló község Békés megyéhez tartozik
1727–1745.	Mikovinyi B IX.a.625. jelzetű térképe	Bihar (Comitat Bihariensis)	Bucsa (Pr. Butsa)			Paludes Sár Rétye			Nagykunság térképe
1783.	I. katonai felmérés XXII./22.	Bihar megye (Biharer)	a Berettyótól északra: Bucsa Kis-Gataly Nagy-Gataly a Berettyótól délre: 4 névtelen szállás		Berettyó folyó (Berettio flus)		a Berettyótól délre: Nagy-Hortobágy-, Kis-Hortobágy-, Telek-. Görbe Kertalat waló-, Cséfán-, Csuka-sziget	Oőr-, Seud-, Temető- a Berettyótól délre: Tövisszes-hát, Antal-hát, Kecskés-hát, Özvegyi-, Sütött-, Papp-halom	öreg templom (alte kirchen)
1808.	Helységnévtár	Bihar megye Sárretyi járás	Bucsa Kisgataly Nagygataly	Szerep-Sárrétudvari-Báránd					falu=pagus pusztá=praedium

Térképek adatai (folyt.)

év	Térkép megnevezése, szelvénye	Közigazgatás megye, járás	Kapcsolódó település, szállás, tanya, puszta	Domborzat, vízrajz					Megjegyzés
				út	folyó, ér, csatorna	láp	sziget	halom	
1808.	Lipszky	Bihar megye (Bihariensis) Sárreți járás (Sár-Rétiensis)	a Berettyótól északra: Bucsa Kis-Gataly Nagy-Gataly a Berettyótól délre: Bucsa-, Ösvény- és Harang puszták		Berettyó folyó	Paludes Sar-Rétye			a pusztákat a praedium szóval jelzi
1829–1866	II. katonai felmérés XLI/52.	Bihar megye (Comitat Bihar)	Gatály-pusztá Hízó-tanya Keményi-tanya, Pusztá falu, Pusztá Fehér tó Pusztá Hamvas telek Pusztá Hosszú sziget Pusztá Nagy sziget	Pusztá Bucsa, Püspök-ladány Udvari felé	régi Berettyó csatorna Körtvélyes-ér Eszter-ó-ér Berek-ér Tikicsi-ér Fekete-ér Kertalya-ér Jnacs-ér Vékony-ér Czonka-ér	Nagy-Sár-Rét Alsó Fenék láp Bácsó láp Nagy Apolló láp Bogdany láp	Hosszú sziget Nagy sziget	Szerep határában: 3 db két névtelen, Pap-halom Udvari határában: 6 db Balas-, Ökrös-Fél-, Tikicsi-, Kis-Hangás-, Barand-halom Nagy-Bajom határában: 3 db Dobki-, Görbe Békás-halom	Szerep határában: 17 kút jele A falu déli végében jól látható a kastély parkja
1846.	Vásárhelyi	Bihar vármegye			Berettyó folyó	Berettyó Sár Rétye			

Térképek adatai (folyt.)

év	Térkép megnevezése, szelvénye	Közigazgatás megye, járás	Kapcsolódó település, szállás, tanya, puszta	Domborzat, vízrajz					Megjegyzés
				út	folyó, ér, csatorna	láp	sziget	halom	
1880.	Hátsek	Bihar megye Bárándi járás	Bucsa Zódony Gátály, Hosszúsziget Nagy-sziget Ősvénytő	Zódony- Szerep- Udvari- Nagybajom vasút: Püspökladány– Nagyvárad	Berettyó folyó	Nagy Sárrét			posta állomás
1901.	Borovszky	Bihar vármegye Sárréti járás	Hosszúsziget Keménysziget	Szerep- B. Udvari vasút: Püspökladány- Szerep- Szeghalom	Ó-Berettyó folyó Új-Berettyó csatorna, Hamvas csatorna, Kálló ér, Sárréti csat.	Nagy Sárrét			kastély, várrom

Helységnévtárak adatai

év	Forrás megnevezés	Település		Házak és háztar- tások száma (db)	Lakosok száma (fő)	Kapcsolódó terület megnevezése, jogállása	Település határának nagysága (hektár)	Vallás, egyházi hovatár- tozás	Nemzeti- ség	Megjegy- zés
		megnevezése, jogállása, közigazgatási beosztása	belterület nagysága (hektár)							
1773.	Lexicon Locorum *	Szerep falu							magyar	
1780.	Tabella Locorum *	Szerep falu (pagus) Bihar vár- megye Sárréti járás				Kis-Gatály-, Nagy-Gatály- puszták (praedium)		ref. Túli kerület róm. kat. 14 Nagyvárad pp. Sárréti esp. gör. kat. Nagyvárad		
1785.	II. József-féle népszámlálás*	Szerep falu		64 78	449					birtokosok: Kelemen János és mások
1786.	Korabinsky*	Serep falu							magyar, román	
1788.	református összeírás	Szerep falu						református 73 család		
1789.	birtokos- összeírás*	Szerep falu								birtokosok: Kelemen János és Ignác
1796.	Vályi*	Szerep falu							magyar, román	birtokosok: Kelemen János és Pongrácz úr
1808.	Lipszky*	Szerep falu				Bucsa-, Kis-Gatály-, Nagy-Gatály				

Helységnévtárak adatai (folyt.)

év	Forrás megnevezés	Település		Házak és háztartások száma (db)	Lakosok száma (fő)	Kapcsolódó terület megnevezése, jogállása	Település határának nagysága (hektár)	Vallás, egyházi hovatartozás	Nemzetiség	Megjegyzés
1895.	Helységnévtár	Szerep nagyközség Bihar vármegye Tordai járás	megnevezése, jogállása, közigazgatási beosztása	266	2159	Cserepes-, Gatály-, Hosszúhát-, Kemény-, Kis-Bucsa-, Kistanya-, Kis-Zódon-, Középér-, Mátézug-, Nagy-Kaszáló-, Nagy-Zódon-, Ösvénytőpuszták	5586	ref. egyház róm. kat. gör. kat. gör. kel. izr. leány- egyházak		posta, postatakarék pénztár, távbeszélő
1901.	Borovszky	Szerep nagyközség Bihar vármegye		266	2026	Cserepes-Zódony-Gatály-, Hamvas-, Hosszúhát-, Kistanya-, Kis-Bucsa-, Kis-Zódony-, Középér-, Kemény-, Mátézug-, Nagy-Kaszáló-, Ösvénytőpuszták		ev. ref.	magyar	posta, távíró, vasútállomás, birtokosok: m.kir. vallás- alap, b.Gudénus Gézáné, g.Korniss Jozefa, b.Luzsánszky Lenke, Grósz Zsigmond

Helységnévtárak adatai (folyt.)

év	Forrás megnevezés	Település		Házak és háztar- tások száma (db)	Lakosok száma (fő)	Kapcsolódó terület megnevezése, jogállása	Település határának nagysága (hektár)	Vallás, egyházi hovatar- tozás	Nemzeti- ség	Megjegy- zés
		megnevezése, jogállása, közigazgatási beosztása	belterület nagysága (hektár)							
1913.	Lelkes	Szerép Sárréti járás								
1952.	Helység- névtár	Szerép önálló tanácsú község Hajdú-Bihar megye Püspökladányi járas				Gatálypuszta, Hosszúhát, Keménýtanya, Zódony				posta, fiókposta
1967.	Helység- névtár	Szerép önálló tanácsú község Hajdú-Bihar megye Püspökladányi járas	161 (280 kh)	552 (1960.) ebből belterületen 516	2596 (1960.) ebből belterületen 2099 külterületen 497 2319 (1966.)	Bagdityanya 1/1 Gatálytanya 83/6 Hosszúhát 381/21 Keménýtanya 2/2 Kiszódony 28/4 Középtanya 2/2	5653 (9738 kh)			lakos/ház

Helységnévtárak adatai (folyt.)

év	Forrás megnevezés	Település		Házak és háztartások száma (db)	Lakosok száma (fő)	Kapcsolódó terület megnevezése, jogállása	Település határának nagysága (hektár)	Vallás, egyházi hovatartozás	Nemzetiség	Megjegyzés
1985.	Helységnévtár	megnevezése, jogállása, közigazgatási beosztása	belterület nagysága (hektár)							
		Szerep nagyközségi közös tanács társközsége tanácsának székhelye: Sárrétudvari Hajdú-Bihar megye Püspökladányi nagyközség-körményék	161		1513 (1980.) ebből belterületen 1386 külterületen 127	Hosszúhát mezőgazdasági üzemi lakótelep	5604			
1995.	Lazarus	Szerep			1527		5604			
2000.	Eastwest	Szerep	97	536	1673		5440			
2001.	Falugondnok	Szerep			1679+84	Hosszúhát-tanya				
2001.	Helységnévkönyv	Szerep község Hajdú-Bihar megye Püspökladányi kistérség (stat. kódja 3907)		590	1603		5604		cigány közvetlen módon választott kisebbségi önkormányzat	

Helyiségnévtárak adatai (folyt.)

év	Forrás megnevezés	Település megnevezése, jogállása, közigazgatási beosztása	belterület nagysága (hektár)	Házak és háztar- tások száma (db)	Lakosok száma (fő)	Kapcsolódó terület megnevezése, jogállása	Település határának nagysága (hektár)	Vallás, egyházi hovatar- tozás	Nemzeti- ség	Megjegy- zés
2001.	Kozinfo	Szerep község Hajdú-Bihar megye Püspökladányi kistérség	94		1700	Hosszúhát				óvoda, ált. iskola, idősek otthona, háziorvosi rendelő

A *-gal jelölt források a Bihar megye és a Hajdúság történeti helyiségnévtára című kiadványból származnak:

Lexicon Locorum	Lexicon Locorum Regni Hungariae Populosorum anno 1773 officiose confectum. (Magyarország helyiségeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása) Budapest, Magyar Békeküldöttség K. 1920.
Tabella Locorum	MOL Helytartótanácsi Levéltár Vegyes könyvek (C 97) 20–22. cs. II. József-féle népszámlálás Az első magyarországi népszámlálás (1784–87.) Szerk: Danyi Dezső, Dávid Zoltán. Budapest, KSH Könyvtára, MM Levéltári Osztálya K. 1960.
Birtokösszeírások	MOL Curiai Levéltár Tabula Provincialis (O 64) 1–6. cs.
Korabinsky	Johann Mathias Korabinsky: Atlas Regni Hungariae portatilis. Pozsony, 1817.
Vályi	Vályi András: Magyar országnak leírása. 1–3 kötet. Buda, 1796–99.
Lipszky	Johannes Lipszky: Repertorium locorum obsectorumque Hungariae. Buda, 1808.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bendefy L. 1976. Bendefy László: *Mikovinyi Sámuel megyei térképei I–II.* Budapest, MTA Könyvtára, 1976.
- Bodor A. – Gazda I. 1984. Bodor Antal – Gazda István: *Magyarország honismereti irodalma 1527–1944.* Budapest, Könyvértékesítő V., 1984
- Borovszky S. 1901. Borovszky Samu: *Bihar vármegye és Nagyvárád.* (Magyarország vármegyei és városai. Szerk.: Borovszky Samu.) Budapest, Apolló Irodalmi Társaság, 1901.
- Boruzs K. 2001. Boruzs Károly: Szerep falugondnokának bemutatkozása az Interneten, www.telehaz.hu
- Bugár-Mészáros K. 1984. Bugár-Mészáros Károly: Építészeti emlékek a Körös-sárrét vidékén. In: *Körös-sárréti útikalauz.* Kondoros 1984. HTML: Körösök Völgye Túrista Egyesület 1999. www.c3.hu/kvte/ksar/ksartf.htm
- Csendes L. 1980. Csendes László: *Térképhistória* (Gyorsuló idő) Budapest, Magvető Kiadó, 1980.
- Csipes A. 1976. Csipes Antal: *Békés megye élete a XVI. században.* Békéscsaba, Megyei Tanács V. B., 1976.
- Dám L. 1975. Dám László: A Sárrét népi építészete. In: *Műveltség és Hagyomány* XVII. Debrecen, 1975.
- Dám L. 1979. Dám László: A Sárrét népi építkezése In: *Hajdú-Bihar népi építészete.* Szerk.: Szöllősi Gyula. Debrecen, 1979. 235–265.
- Dankó I. 1984. Dankó Imre: Történet és népelet. In: *Körös-sárréti útikalauz.* Kondoros 1984. HTML: Körösök Völgye Túrista Egyesület 1999. www.c3.hu/kvte/ksar/ksartf.htm
- Deák A. 1996. Deák Antal András: *A háromszögeléstől a Tisza szabályozásáig.* Budapest, Vízügyi Múzeum, 1996.
- Eastwest.hu www.eastwest.hu
- ELVIRA 2001. A Magyar Államvasutak Rt. Számítógépes menetrendje www.elvira.hu
- F. Romhányi B. 2000. F. Romhányi Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon.* Budapest, Phyteas, 2000.
- Gali Á. 1999. Gali Árpád: *Szerep.* 56. évf. 8. füzet www.oszk.hu/mnbkb/508/elemi/08mt04bs.html
- Genthon I. 1961. Genthon István: *Magyarország művészeti emlékei 2.* Budapest, Képzőművészeti Alap, 1961.
- Goda P. 1984. Goda Péter: Vízi munkálatok a Körös-Sárrét vidékén. In: *Körös-sárréti útikalauz.* Kondoros 1984. HTML: Körösök Völgye Túrista Egyesület 1999. www.c3.hu/kvte/ksar/ksartf.htm
- Györffy Gy. 1963. Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963.
- Györffy I. 1909. 1. Györffy István: A Nagykúnság és környékének népies építkezése. *A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője* X. évf. 1. füzet. Budapest, MNM, 1909. 30–39.
- Györffy I. 1909. 2. A Nagykúnság és környékének népies építkezése. *A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője* X. évf. 2. füzet. Budapest, MNM, 1909. 65–77.

- Györffy I. 1922. Györffy István: *Nagykunsági krónika*. Karcag, Nagy és Kertész könyvnyomdája, 1922.
- Györffy I. 1943. Györffy István: Az Alföld település formái. In: *Magyar falu – magyar ház*. Budapest, Turul, 1943. 91–108.
- Hátsek I. 1880. Hátsek Ignác: *A magyar szent korona országainak megyei térképei*. Budapest, Rautmann Frigyes Kiadó, 1880.
- Havas S. 1858. Havas Sándor: Vízivadászat a Sárréten. In: *Magyar Néprajz II. Gazdálkodás*. Szerk.: Paládi-Kovács Attila. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2001. 16.
- Helységnévkönyv 2001. *A Magyar Köztársaság helységnévkönyve 2001. január 1.* Budapest, KSH, 2001.
- Helységnévtár 1808. *Magyarország történeti helységnévtára. Bihar megye és a Hajdúság 1773–1808*. Szerk.: Major Zoltán, Radics Kálmán, Szaszkóné Sin Aranka. Budapest, KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, é. n.
- Helységnévtár 1895. *A magyar korona országainak helységnévtára*. Budapest, Orsz. Magy. Kir. Stat. Hiv., 1895.
- Helységnévtár 1952. *Magyarország helységnévtára*. Budapest, Statisztikai Kiadó, 1952.
- Helységnévtár 1967. *Magyarország helységnévtára*. Budapest, Statisztikai Kiadó, 1967.
- Helységnévtár 1985. *A Magyar Népköztársaság helységnévtára*. Budapest, Statisztikai Kiadó, 1985.
- Kalicz N. 1980. Kalicz Nándor: *Agyag istenek – A neolitikum és a rézkor emlékei Magyarországon*. (Hereditas). Budapest, Corvina Kiadó, 1980.
- Karácsonyi J. 1896. Karácsonyi János: *Békésvármegye története I–III*. Gyula, Békésvármegye Közönsége, 1896.
- Kiss L. 1988. Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- Kósa L. – Filep A. 1983. Kósa László – Filep Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.
- Kosztá L. 2000. Kosztá László: Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban. In: *A középkori Dél-Alföld és szer.* Szerk.: Kollár Tibor. Szeged, 2000. 41–80.o.
- Kovács B. 1998. Kovács Béla Sándor (szerk.): *A világ közepe. Szerep község története*. Szerep, Alia bt. 1998.
- Kovács T. 1977. Kovács Tibor: *A bronzkor Magyarországon* (Hereditas). Budapest, Corvina Kiadó, 1977.
- Kozinfo 2001. Közigazgatási Információs Adatbázis a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Területi Államháztartási Hivatal gondozásában. www.kozinfo.hu
- Kristó Gy. 1988. Kristó Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Budapest, Magvető Kiadó, 1988.
- Kristó Gy. 1994. Kristó Gyula (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.
- Lazarus 2001. Eötvös Loránd Tudományegyetem Térképtudományi Tanszékének honlapja www.lazarus.elte.hu
- Lelkes Gy. 1998. Lelkes György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Baja, Talma, 1998.

- Mesterházy K. 1969. e.o. jelentés. MNM adattár XVIII.234./1969. Közli: F. Romhányi Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest, Phyteas, 2000.
- Novák L. 1986. Novák László: *Település-néprajz*. Nagykőrös, Arany János Múzeum, 1986.
- Pais D. – Györffy Gy. 1975. Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Ford.: Pais Dezső, jegyz.: Györffy György. Budapest, Helikon Könyvkiadó, 1975.
- Paládi-Kovács A. 2001. Paládi Kovács Attila (szerk.): *Magyar néprajz II. Gazdálkodás*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2001. 250–254.
- PRT. XII./b. 1912. Sörös Pongrácz: Az elenyészett kolostorok. In: *A Pannonhalmi Szent-Benedek-rend története XII/b*. Budapest, Stephaneum, 1912.
- Rácz Z. 1980. Rácz Zoltán: Hajdú-Bihar megye középkori parochiális egyházai. In: *A magyar falu középkori templomépítészete IV*. Budapest, BME Sokszt. 1980.
- Rácz Z. 1983. Rácz Zoltán: Szempontok Monostorpályi Árpád-kori templomának értékeléséhez. In: *A Bihari Múzeum III. évkönyve*. Berettyóújfalu, 1983. 69–77.o.
- Rakonczai J. 1984. Természeti földrajzi viszonyok. In: *Körös-sárréti útikalauz*. Kondoros 1984. HTML: Körösök Völgye Túrista Egyesület 1999. www.c3.hu/kvte/ksar/ksartf.htm
- Sárréti túrautak 8/2. Sárréti túrautak 8/2. (Szeghalom–Füzesgyarmat–Biharnagybajom–Sárrétudvari–Szerep–Püspökladány) In: *Körös-sárréti útikalauz*. Kondoros 1984. HTML: Körösök Völgye Túrista Egyesület 1999. www.c3.hu/kvte/ksar/ksartf.htm
- Szilágyi M. 1995. Szilágyi Miklós: *A tiszai halászat*. (Néprajzi tanulmányok) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1995.
- Szücs S. 1969. Szücs Sándor: *Betyárok, pandúrok, és egyéb régi hírességek*. Budapest, Magvető Kiadó, 1969.
- Szücs S. 1977. Szücs Sándor: *Régi magyar vízivilág*. Budapest, Magvető Kiadó, 1977.
- Szücs S. é.n. Szücs Sándor. *A régi Sárrét világa*. Budapest, Bolyai Akadémia, é. n.
- Térképcentrum 2001. www.terkepcentrum.hu
- Varga Gy. 1989. Varga Gyula: A falusi lakóházak stílusváltozatai Hajdú-Bihar megyében. In: *Építészet az Alföldön I–II*. Nagykőrös, 1989.
- www.b-m.hu A Belügyminisztérium honlapja
- www.hbmo.hu Hajdú-Bihar megye honlapja
- www.valasztas.hu A Belügyminisztérium Központi Adatfeldolgozó, Nyilvántartó és Választási Hivatalának honlapja

LOCAL HISTORY OF SZEREP

Summary

The little village Szerép is located on the territory east of the river Tisza. This village belongs to the famous region „Sárrét” where the people have been continuously living since the Árpáadian age.

This strongly marshy area (with mud and flood) gave a very special living space. The people lived by collecting and animal husbandry because the land of this marshy region was unfitted for cultivation. They collected wild animals (fishes, birds, mammals), eggs of wild birds, vegetables and flowers, but their most popular articles were turtles and feathers of crane. The price of one long and decorative feather of crane could be more than three sack of wheat.

This way of life was more ancient than the life of other peasant this is why their culture and art was more ancient too.

This very rich waterworld was destroyed by regularization of river Tisza in the middle of the 19. century, but the people still remembered their old lifestyle a century later.

This study try to open up this very rich cultural and local history of this area.

Keywords: Szerép, Sárrét, historical topography, local history